

Юрій Стецик

Візитаційний опис Чернилявського василіянського монастиря святої Трійці (1766 р.)

Пропонується публікація актового джерела до наświetлення історії Чернилявського монастиря Святопокровської провінції ЧСВВ з церковних фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, яке окреслює становище монастиря та економічне підґрунтя його функціонування.

Ключові слова: візитація, монастир, василіяни, Святопокровська провінція ЧСВВ

В наш час спостерігається тенденція до відродження василіянських монастирів – як осередків розвитку духовної культури. За таких обставин постає актуальним питання про дослідження історичного минулого Чину Святого Василя Великого (надалі ЧСВВ), адже більшість його чернечих обителей було ліквідовано та поруйновано як австрійською, так і радянською владами. Проте зберігся цілий корпус унікальних рукописних та друкованих пам'яток, який дозволяє реконструювати особливості забудови та функціонування монастирів. Таким комплексним джерелом є протокол візитаційного опису Чернилявського монастиря від 1766 р., україномовний переклад якого пропонуємо запровадити до наукового обігу.

Тривалий час Чернилявський монастир не був об'єктом спеціального дослідження. Зокрема, у перших працях з історії василіянських монастирів основна увага була спрямована на каталогізацію та створення топографічного опису місця розташування діючих та ліквідованих монастирів, серед яких подано загальні відомості про Чернилявську обитель¹. І тільки в наш час спостерігається увага дослідників до проведення краєзнавчого дослідження цієї обительі². Однак ці дослідження, будучи зосередженими суто над характеристикою краю, не охоплюють всіх відомих писемних джерел з історії монастиря. Також цілком не дослідженою історія монастиря представлена у наукових працях з історії Перемишльської єпархії, де тільки в загальному реконструйовано сітку чернечих обителей³.

Реконструювати історію монастиря можливо на підставі різнотипових документальних комплексів: королівських привілеїв, фінансово-майнової документації, виписок із міських актів м. Яворова, листування між ченцями, настоятелями монастирів, Провінційною управою та Перемишльською Консисторією, актів Львівського гродського суду, Окрему групу «масових» церковних джерел становлять протоколи візитацій василіянських монастирів за 1764, 1765, 1766 рр. Опрацьований нами візитаційний опис від 1766 р., у порівнянні із дво-

ма іншими, не містить всіх необхідних структурних частин, типових для цього виду джерела. Зокрема, в ньому подано тільки загальний опис про становище монастиря, в той час як відсутня інформація про інвентаризацію всього рухомого і нерухомого майна, огляд монастирського архіву та бібліотеки. Проте у всіх виявлених нами протоколах відсутні реформаційні декрети, які б передбачали зауваження щодо усунення недоліків у монастирському врядуванні. Через втрату прикінцевих положень візитації не можемо визначити упорядника протоколу. Оригінал документа написано старопольською мовою із вкрапленнями латини. Однак, зауважимо, що візитаційний опис, незважаючи на неповноту, подає загальне уявлення про вигляд і матеріальні засади функціонування Чернилявського монастиря в другій половині XVIII ст.

Ставимо собі за мету запровадити до наукового обігу україномовний переклад протоколу візитаційного опису Чернилявського монастиря від 1766 р., який розкриває різні аспекти функціонування цієї обителі, які досі залишаються малодослідженими.

До нашого часу не збереглася фундаційна документація монастиря, яка б дозволила нам переконливо стверджувати про точний час заснування обителі та її фундаторів. Натомість маємо найдавнішу писемну згадку в актових джерелах про функціонування монастиря вже у 1633 р. Зокрема, в цей час чернилявський війт Шисловський надав монастиреві поле, назване «Обшарок». Цього ж року польський король Владислав IV підтвердив це дарування⁴. Так поступово формувалися монастирські землеволодіння – як матеріальні засади функціонування обителі.

Потрібно зазначити, що впродовж XVII–XVIII ст. монастир знаходився під постійною опікою польських королів, яким належало право патронату над цією обителлю. Зокрема, до нашого часу збереглися копії королівських привілеїв Яна Казимира, Михайла Вишневецького, Яна III Собеського, Августа III Саксона (1643, 1649, 1669, 1675, 1678, 1681, 1682, 1687, 1754 pp.). Адже цьому виду актової документації надавалося вагомому значення, оскільки їх копії вносилися до Львівських гродських актів, а оригінали зберігалися у місцевому монастирському архіві. Відповідно візитатори під час укладення протоколів візитацій звертали окрему увагу на стан збереженості монастирської документації, укладаючи при цьому «сумаріюш» (реєстр) наявних архівних матеріалів⁵.

Надання цілого ряду привілеїв було зумовлено передусім правом патронату, яке передбачало затвердження настоятеля монастиря. Зокрема, привілеїв від 1678 р., наданий королем Яном III, передбачав встановлення регламентації щодо призначення ігумена. З цією метою надавалося для ченців право вільного вибору настоятеля, урядників та радників з-посеред монастирської братії. Новобраного ігумена на затвердження королю мав представляти Перемишльський

єпископ⁶. Проте в середовищі монастирської братії траплялися поодинокі випадки невизнання настоятелів та недотримання чернечого послуху. Зокрема в актах духовного суду Перемишльської Консигорії від 11.07.1698 р. зафіксовано протокол про відновлення Йосифом Чеховичем, ієромонахом Чернилявського монастиря, присяги щодо виконання послуху відносно свого владики й свого настоятеля. Подані відомості характеризують монаха, в тогочасному розумінні, як «ченця-волоцюгу». Слід зауважити, що «волочіння» Чеховича було, правдоподібно, спричинене непорозумінням із настоятелем монастиря, як про це обумовлено у другому пункті присяги: «...що не буде вмішуватися в жодне правління монастирем...»⁷.

Окрім цього, королівські привілеї надавали та підтверджували ряд економічних прав та вольностей для монастиря: право на посідання землеволодінь, підданих, броварні, млину тощо; вільної вирубки лісу у Яворівських старостинських лісах; вільного помолу зерна у королівському млині на потреби монастиря без сплати мірки; вільного викурювання горілки для власних потреб; вільного продажу спиртних напоїв під час празника без перешкод орендарів⁸.

Хоча права й вольності монастиря охоронялися королівськими привілеями, які постійно поновлювалися, однак траплялися випадки їх порушення орендарями королівських млинів, корчем та лісів. Так, у 1756 р. ченці монастиря скаржаться на євреїв, орендарів Яворівського королівського млину та охоронців королівських лісів, за побирання з них мірки від помолу та заборона вирубу дерева в Яворівському лісі. Із цією скаргою вони звернулися до І. Мнішека, Яворівського старости, який задовільнив клопотання отців-василіян та наклав заборону на порушення їх прав⁹.

Також траплялися випадки про завдання збитків монастирському господарству. У 1784 р. жителі с. Черниляви завдали матеріальну шкоду монастиреві, витоптавши його сіножатті. Позов подав о. М. Гронзевич, ігумен монастиря, до Яворівської економії¹⁰.

Зауважимо, що австрійська влада впродовж 1775–1780 рр. провела ревізію монастирських привілеїв, підтвердивши та водночас обмеживши розміри їх використання.

Певне економічне підґрунтя для функціонування обителі створювали, окрім прав і вольностей, земельні дарування та богослужбові фундації. У 1651 р. Ян Собеський, будучи Яворівським старостою, на клопотання ігумена о. Софронія Сенкевича, дарує для монастиря ниву, звану «Підсілля», із сіножаттями. Цей акт дарування був зумовлений зубожінням обителі, спричинене козацько-тарськими походами у Галичину¹¹. Інший факт відноситься до 1700 р. і пов'язаний із колишнім ченцем цього монастиря Генадієм Шмаровським, який, ставши монахом Києво-Печерської Лаври, подарував родинний ґрунт у с. Чернилява, а також

книги, чернечий одяг, вервицю для місцевого монастиря, благаючи натомість про молитви за його родину¹². У 1780 р. пан Микола Решотарський, будучи Добрянським підстольним, записав для Чернилявського монастиря облігації на суму 1080 злотих, користувачі цього капіталу мали щорічно сплачувати монастиреві по 5%. Натомість ченці обителі повинні були відправляти шість богослужінь за здоров'я та два богослужіння за померлих кожного року¹³.

Нагромадження значної кількості облігацій та заставних записів призводили не тільки до фінансового зміцнення монастирського господарства, але й виникнення різноманітних судових суперечок про несплату боргів. Упродовж 1775–1778 рр. тривав судовий процес між монастирем та єврейською громадою м. Яворова про виплату заборгованих відсоткових ставок. В ході судового розгляду було ухвалено рішення про передачу будинку єврея Менделя у власність Чернилявського монастиря за несплату боргів¹⁴.

Таким чином, вже на 1754 р. монастир мав достатньо землеволодінь і перебував у матеріальному достатку. Загальна сума монастирських капіталів становила 3000 злотих 643 гроши. Річний церковний прибуток обчислювався у 800 злотих, а на момент проведення візитації монастиря у 1766 р. – 700 злотих. Надходження від ведення бджільництва становило 200 злотих. Врожай збіжжя був достатнім. Всіх прибутків від ведення монастирського господарства вистачало для утримання шести ченців, тоді час як чисельність монастирської братії становила вісім осіб. Тому настоятель монастиря о. Варлаам Арламовський відзначає про обтяженість монастиря щодо утримання понад норму двох ченців¹⁵. Зусиллями цього ж ігумена до 1758 р. було завершено побудову нових дерев'яних приміщень монастиря та його храму¹⁶. Повний опис архітектурної забудови монастиря подано у візитаційному протоколі від 1766 р.

Згодом, у 1765 р., внаслідок укрупнення василіянських монастирів, чернеча резиденція із місцевості Глубічок була приєднана до Чернилявського монастиря¹⁷. Однак проведення таких заходів не стало запорукою стабільності для функціонування обителі. Адже в каталозі монастирів Святопокровської провінції ЧСВВ від 1772–1773 рр. відсутні жодні відомості про становище монастиря у Черниляві. Можемо тільки припускати, оскільки не виявлено документальних підтверджень, що очевидно існував план про приєднання цієї обителі до більшого монастиря, однак не був реалізований, бо вже у 1776 р. згадується як окремих монастир із шістьма ченцями¹⁸. І тільки з приходом австрійської влади, яка, проводячи релігійні реформи, розгорнула широкомасштабну редукцію монастирів, Чернилявський монастир у 1783 р. був приєднаний до Дрогобицького монастиря. Проте незабаром, 21 листопада 1795 р., австрійська влада повністю ліквідувала монастир. Після закриття монастиря чудотворний образ Богородиці був перенесений до костьола м. Яворів, а звідти українська громада через суд забрала його до міської церкви св. Юрія¹⁹.

Завершуючи огляд розвитку монастиря, слід зауважити, що в історії функціонування обителі були різні конфесійні періоди, які змінювали один одного і певною мірою впливали на його діяльність: 1633–1661 рр. – унійний; 1661–1691 рр. – православний; 1691–1795 рр. – унійний. Із 1739 р. Чернильвський монастир увійшов до складу Святопокровської провінції ЧСВВ, будучи, таким чином, вилученим із юрисдикції Перемишльського єпископа, а підпорядкований протоігумену (провінціалу) та провінційній управі реорганізованих василіянських монастирів.

Документ

Арк. 362

*Візитацийний опис Чернильвського монастиря 1766 року Божого
проведений відповідно до мандату преосвященного отця
Йосафата Седлецького ЧСВВ, Овруцького архімандрита,
протоігумена Руської Провінції під Покровом Пречистої Діви Марії*

Перебуваючи в місті Яворові, опитував правників та людей тутешніх окраїн, які розповідали мені про те, що тутешній край належить до Жидачівського повіту Львівської землі Руського воєводства та Перемишльської єпархії.

Вийшовши із Яворова гостинцем, що веде до Ярослава, побачив із правої сторони монастир на високому місці, що стоїть у Ліску, будучи за чверть милі від міста Яворова, і повернувши праворуч із гостинця, недалеко до нього приїхав. Побачив по лівій стороні засаджений город капустою та засіяний конопляним насінням, огорожений старим плотом. Поза тим городом тягнеться лісок аж до самого монастиря, в якому знаходиться березина, вільшина, грабина, ліщина. Все це дріб'язки, які тільки придатні на лати та кілки. Поступаючи далі, побачив рибний ставок, який потребує очищення та найбільше укріплення греблі. Також при цім ставку знаходиться невеличка пасіка, яка має 73 пні та обгороджена міцним старим парканом, однак потребує розширення, очищення, належної огорожі та потребує зміцнення.

Рухаючись далі, побачив поруйновану пекарню, яка не має жодного накриття. При цій же пекарні [знаходилося] господарське приміщення для худоби із двома хлівами. За цим господарським двором [розміщувався] город із кількома грядками. В кінці цього городу стояла стайня для коней, при якій [знаходилися] ворота на гумно²⁰, до якого увійшовши, побачив шопи для [зберігання] збіжжя, які стояли на стовпах без огороження. Стодола на дві засіки та два мізерні обороги.

Вийшовши з гумна, [побачив] греблю, яка ділить два рібні ставки. Вище одного із цих двох ставків по правій стороні [знаходилася] броварня над четвертим ставком із двома греблями. Вище броварні дві студні, одна без накриття, [однак] має добру воду [для потреб] броварні. Друга під накриттям, але зачинена, оскільки у всьому потребує репарацій. Від неї повертаємо до монастиря, побачив сад із досить різними садовими деревами та грядками для огородини, але весь цей сад потребує огороження. Наближаючись до монастиря, [зустрічаємо] п'яту греблю та шостий ставок, діючий при самій брамі. Ця брама, дещо нахилена, веде на цвинтар. Сам цвинтар досить обширний, обведений парканом. На [його території] по лівій стороні стоїть стара пуста пекарня, при якій діє новий шпихлір, а по правій стороні старий шпихлір із трьома засіками, як також і новий.

Сама церква помірної висоти [знаходиться] посеред цвинтаря, дерев'яна, хрестоподібна, [зорієнтована] на схід.

Арк. 362 (зв.)

Хрест розміщений посередині церкви. Під хрестом знаходиться мала біла баня, побита бляхою. В цій бані є чотири вікна. Під цією банею [розміщена] обширна баня, побита мальованими червоними гонтами, а нижче цієї бані чотири великі вікна. У самій церкві є біля 12 вікон, а всіх вікон разом нараховується 20. Увійшовши до середини церкви, побачив Іконостас мистецької роботи та розмальований простими розписами.

По лівій стороні [знаходиться] вівтар у каплиці, в якому був чудотворний образ Пречистої Діви Марії. По правій стороні вівтар у каплиці святого Онуфрія із зображенням святого Отця Василія. Також по лівій стороні царських воріт вівтар святого Миколая, а по правій святого Хреста мальований чи вишиваний та Великий Вівтар, за яким [знаходилося] захристя. Дві нові сповідальниці. Лавок столярської роботи вісім. Дверей до цієї церкви четверо. Одні великі від заходу, другі від півдня при вівтарі святого Онуфрія, треті від півночі від вівтаря Пречистої Діви Марії, а четверті виходять від великого вівтаря, а п'яті [ведуть] до захристя.

Помолившись та вийшовши із церкви до монастирської фіртки, побачив по правій стороні дзвіницю, на якій четверо дзвонів, один великий, а два малі, а четвертий сигнатурка. Увійшовши до монастирської фіртки, побачив у ній двоє дверей. Перші подвійні із залізним засувним замком. Другі ординарні, за якими знаходиться біля вікна хрест. Повернувшись на праву сторону коридору, [побачиш] келію провінціала із коморою та другу келію секретаря. Обидві келії мають підлогу та один п'єц. Закриваються на колодку, бо не мають замків на ключ. Біля дверей секретарської келії [знаходилася] драбина на горище монасти-

ря. Повернувшись ліворуч, від фіртки келії [побачив] п'єц. Перша старшинська [келія була] із коморою, із окремим п'єцом, із підлогою та із замком на ключі. За цією старшинською келією [розмішувалися] чотири келії отців, по одному п'єцу на дві келії. Всі ці чотири келії були без підлоги та замків. Кожний собі закривався на окрему колодку.

За тими п'ятьма келіями [розміщувався] рефектар із окремим п'єцом, підлогою та замком, коморою. При цьому рефектарі була кухня із мурованим комином. Всіх мурованих коминів у Чернильському монастирі було шість, а вікон із рефектаря чотири. Всіх вікон у келіях 10. У цих вікнах [вставлені] прості шибки. В коридорі у східному напрямку 5 вікон. У цих вікнах, як коридорних, так і келійних, шибки із білого скла. Всіх вікон довкола Чернильського монастиря 20.

Арк. 363

Вийшовши із монастиря через кухню до монастирського саду, який простягається на захід, досить обширного, обгородженого низьким парканом, посадаючи різні овочеві дерева. В тому ж саді знаходиться стодола, майже заповнена збіжжям пшениці, жита і ячменю за три роки.

Вирушаючи далі із саду через монастирську грабину, побачив по лівій стороні великий рибний ставок, на якому колись знаходився млин, який обслуговував монастирські потреби. Через цей ставок від монастирської стодоли прокладений місток, через який із монастиря іде дорога до Чернильви.

В кінці цього великого ставка у північному напрямку стоять дві халупки, в яких проживають піддані монастиря. Одному ім'я Федько, а другому Петро Мудрий. За цими підданими або за їх халупками тягнеться монастирське поле та монастирських підданих аж до самого Старояківського гостинця і Шкла у східному напрямку. Від цього Старояківського гостинця одна монастирська границя іде окопом попід монастирські великі дерева аж до Яворівського гостинця, [що веде] до Ярослава, бо Яворівські міські ґрунти дотикаються аж до самого монастирського окопу, який пролягає попід великі дерева.

Друга монастирська границя починається від того ж Старояківського гостинця і тягнеться дорогою до Чернильви аж до монастирської фігури, яка стоїть на границі монастирського поля. Від цієї фігури, яка стоїть на Чернильській дорозі, просто на захід пролягає монастирська границя аж до другої фігури, яка стоїть на Яворівському гостинці, що веде до Ярослава. Межі Чернильського монастиря є легкі для зрозуміння та пізнання, бо в 1722 р. світлої пам'яті о. Йосиф Чехович із нашого Чину, будучи у Ліску ігуменом, своїм старанням та із прихильності до посполитого монастирського добра окопав цілий монастир

та деякі ґрунти, особливо від Яворівських міських та Чернилявських ґрунтів, залишивши по собі добру пам'ятку.

Мандруючи [у супроводі] місцевого чоловіка, [підданого] монастиря, розпитував, як називається кожне поле та які його розміри, на скільки плугів [орання] та відповідно до його розповіді описував.

Перше поле за підданими називається «За Вільшиною» на 6 добре ораючих плугів.

Друге поле починається від монастирського ставка та тягнеться вздовж аж до монастирської фігури, до Черниляви на 6 плугів.

Третє поле називається «Пантелеймонова Гора», яка розпочинається від монастирського ліска та тягнеться аж до Яворівського гостинця, що веде до Ярослава на 8 плугів.

Четверте поле називається «Цитесове», надане польським королем Яном III, розпочинається від того ж Яворівського гостинця, яке в ширину простягається до міської границі, а вздовж до монастирської броварні на 6 плугів.

Арк. 363 (зв.)

П'яте поле називається «Волинява» або ж «Шклець» за Чернилявою на 6 плугів та луки тут же на 7 возів сіна.

Шосте поле називається «Нива», де також знаходиться монастирський фільварок із пасікою на 79 пнів, двоє підданих, третій пасічник, четвертий пастух. Всіх халуп із фільварком того поля на 12 плугів. Сіножатті там вистачить на оборіг. Біля монастиря сіножатті поміж куші [складають] 5 возів.

Сьоме поле [знаходиться] за вікнами монастирського коридору на 2 плуги.

Всього монастирського поля, окрім п'яти підданих, яке б тільки монастир повинен би використовувати і від якого було би достатньо хліба, [нараховується] на 50 плугів. Всіх монастирських луків може бути приблизно на 24 вози.

(Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 201. «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів». – Оп. 46. – Спр. 1917. «Протоколи візитацій та інвентарні описи василіянських монастирів Галичини, Волині, Холмищини, Підляшшя та Великої України (1730–1767 рр.)». – Арк. 362–363 (зв))

- 1 Ваврик М. (ЧСВВ) Нарис розвитку і стану василіянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка / Михайло Ваврик // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Рим: В-во отців-василіян, 1979. – 218 с.; Коссак М. (ЧСВВ) Монастирі Галичини / Михайло Коссак // Лавра. – № 10. – 1999. – С. 54–55; Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу / Іван Крип'якевич // Лавра. – № 5. – 1999. – С. 45–64.; Патрило І. (ЧСВВ) Нарис історії василіян від 1743 до

- 1839 pp. / Ісидор Патрило // Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата / Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Т. 48. – Рим: В-во отців-василян, 1992. – С. 184 – 214.
- 2 Лаба В. Історія села Чернилява від найдавніших часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів: [б. в.], 2000. – 35 с.; Косик Н. Духовні джерела Чернилявського Ліса / Н. Косик. – Львів: Логос, 2007. – 92 с.
- 3 Никорович Ю. (ЧСВВ) Церкви та монастирі Перемишля та Перемишльської єпархії / Юліан Никорович // Лавра. – № 12. – 1999. – С. 50 – 55.
- 4 Лаба В. Історія села Чернилява... – С. 16.
- 5 Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАЛ). – Ф.201. – Оп. 46. – Спр. 1917. – Арк. 563–565.
- 6 ЦДІАЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3127. – Арк. 1.
- 7 Балик Б. Монастирі Перемиської єпархії за владцтва Ін. Винницького // Записки ЧСВВ. – Рим, 1958. – Серія II. – Секція II. – Т. 3. – С. 71.
- 8 ЦДІАЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3127. – Арк. 2.
- 9 Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3139. – Арк. 3.
- 10 Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3140. – Арк. 3.
- 11 Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3126. – Арк. 1.
- 12 Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3128. – Арк. 1.
- 13 Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3135. – Арк. 1.
- 14 Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3141. – Арк. 3–4.
- 15 Ваврик М. (ЧСВВ) Нарис розвитку і стану василянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка / Михайло Ваврик // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Рим: В-во отців-василян, 1979. – С. 105.
- 16 Коссак М. (ЧСВВ) Монастирі Галичини / Михайло Коссак // Лавра. – № 10. – 1999. – С. 54.
- 17 Ваврик М. (ЧСВВ) Нарис розвитку і стану василянського Чина... – С. 45.
- 18 Там само. – С. 191.
- 19 Лаба В. Історія села Чернилява... – С. 16.
- 20 Гумно – обгороджена ділянка землі у сільському господарстві, яка призначена для зберігання, молотби та обробки зерна.

Summary

Yuriy Stetsyk

Visitation of the Basilian monastery of the Holy Trinity in Chernyljva (1766)

The publication of assembly source to describe the history of the monastery in Chernyljva of Saint Protectione province OSBM from the Church Funds of the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, which outlines the situation of the monastery and economic bases of its functioning is suggested.

Keywords: visit description, monastery, basilians, the Saint Protectione province OSBM